

Josipa Tomašić

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

jotomasi@ffzg.unizg.hr

Spomenar kao žanr – između pučkoga i popularnoga

Spomenar se u hrvatskoj znanosti najčešće promatrao u okviru spontane kulture djece i mladih (M. Duran) te je uz djevojački dnevnički zapis i rukopisnu pjesmaricu reprezentativni žanr supkulture mladih. Promatra ga se u okviru razvojne psihologije (Duran), pristupa mu se kao društvenome fenomenu, kao dječjem folkloru i slično. U dosadašnjim istraživanjima opisan je spomenar kao predmet (rukopisna bilježnica), sadržaj spomenara, opisana je njegova struktura, opisani su i analizirani tipovi upisa, središnje teme i motivi tekstualnih upisa. Spomenar kao žanr ostvaruje se u dvjema dimenzijama: u svojoj predmetnoj pojavnosti – spomenar kao predmet, rukopisna bilježnica te spomenar kao tekst, kao spomenarski upis, a u središtu je zanimanja ovoga rada spomenarski upis. U ovome se radu spomenar promatra u okviru poetike pučkoga te se analizom odabranih spomenarskih upisa pokazuje njihova bliskost s pučkom književnosti koja se zrcali u odnosu prema tekstu i doživljaju autorstva. Preko spomenara, analizom odabranih spomenarskih upisa, problematizira se odnos pučkoga i popularnoga, odnos upisivača („autora” spomenara) prema tekstu, pitanje estetske relevantnosti teksta spomenara i način na koji se pučko i popularno dodiruju, djelomično i prožimaju, ali i svjetonazorski razilaze.

Ključne riječi: spomenar, spomenarski upis, pučka pjesma, pučka poetika, popularna kultura

1. Uvod

Promjena znanstvene paradigme koja je u hrvatskoj folkloristici uslijedila 70-ih godina 20. stoljeća, a vezana je ponajviše za prihvaćanje komunikacijskoga pristupa usmenoj književnosti, otvorila je prostor proučavanju rubnih književnih oblika¹ (Marks i Lozica 2010: 518), unutar njih i spomenara kao jedne od rubnih književnih tema. Novi

¹ O problematici odnosa povlaštenih i zanemarenih folklornih žanrova pisao je Ivan Lozica u studiji „Favorizirani i zanemareni žanrovi u usmenoj tradiciji” (1990), a naznačenu problematiku promatra u okviru Bahtinove teorije govornih žanrova.

pristupi, potaknuti člankom Romana Jakobsona i Pjotra Bogatirjova „Folklor kao naročit oblik stvaralaštva” (1929), osigurat će sve više prostora proučavanju onih folklornih oblika koji dotada nisu bili u središtu znanstvenoga interesa, pa se unutar znanstvenoga diskursa problematizira postojanje urbanoga folklor (Bošković-Stulli 1978a; Marks 1994), otvara se prostor etnografiji svakidašnjice (Rihtman-Augustin 1988), dječjega folklor (Bašić 1958; 1972), proučavanju pučke književnosti (Zečević 1978; 1986; 1991) i općenito folklornih oblika vezanih uz svakodnevicu.²

Pomak prema dotada zanemarivanim oblicima književnoga stvaranja prisutan je i u kritičarskoj misli koja, otvarajući prostor suživotu visokoga i niskoga, u isto vrijeme tu opreku ponovno uspostavlja, barem kada je riječ o pučkoj književnoj sferi, pokazujući njezinu drugost u odnosu na *visoku* književnost. Stoga je svaki govor o pučkoj književnosti donekle hendikepiran u nemogućnosti da o pučkome progovori bez naglašavanja spomenute opreke, što podrazumijeva i podcrtavanje kritičarske pozicije koja je unaprijed određena iskustvom recepcije *visoke* književnosti. Takva kritičarska pozicija s jedne strane pučkoj pristupa s unaprijed zadanom predrasudom, a s druge strane tu istu predrasudu pokušava razotkriti i anulirati.

1.1. Korpus istraživanja

Korpus za analizu činila su četiri privatna spomenara iz Zagreba (1916), Rijeke (1924) i Kutjeva i okolice (1994. i 1995), te zapisi koje je u knjigu *Spomenar i dnevnik* (2003) kao primjere spomenarskih upisa uvrstila Mirjana Duran. Analizirani spomenari oblikovani su tijekom više godina te sadrže tekstove različitih datacija, najčešće u rasponu od tri (mlađi spomenari) do šest godina (stariji spomenari). Spomenar iz 1916. godine sadrži ukupno 19 upisa od kojih samo četiri upisa imaju likovnu komponentu (florealni motiv ostvaren grafitnom olovkom). Riječ je o lijepo ukoričenoj bilježnici manjega formata. Najstariji su upisi iz 1916, a najmlađi su datirani 1922. Spomenar iz 1924. sadrži ukupno 33 upisa (od 1924. do 1930), a većina upisa ostvarena je u kombinaciji teksta i crteža (dominiraju pejzaži te florealni motivi). Spomenar sadržava i tzv. društveni list, odnosno stranicu s potpisima svih upisivača. Najveći dio upisa u starijim spomenarima tematizira ljubav i prijateljstvo te prolaznost sreće i mladosti, a donose i sadržaje vjersko-moralne tematike te citate iz književnosti (Dante, Turgenjev i Preradović).

Spomenari iz 1994. (24 upisa nastajala u razdoblju od dvije godine) i 1995. (33 upisa, većina iz 1997. i 1998) sadržajno su vrlo slični. Nastajali su u osnovnoj školi, od

² Detaljnije o istraživačkome radu hrvatskih folklorista i promjenama znanstvenih paradigmi unutar Instituta za etnologiju i folkloristiku vidi Marks i Lozica 2010. O problematici različitih pristupa i teorijskih uporišta koja su utjecala na hrvatsku folkloristiku, osobito nakon 70-ih godina 20. st., vidi Jambrešić Kirin 1997. O promjeni znanstvene paradigme koja je nastupila u američkoj folkloristici i raspravama između tzv. *tekstualista* i *kontekstualista* vidi Abrahams 1993.

četvrtoga do sedmoga razreda. Upisi su oblikovani dominantno kao kombinacija teksta i crteža (flomasteri, drvene bojice) ili ukrašavanja stranice viticama, cvjetićima, srcima. Među upisima dominiraju tradicionalni spomenarski upisi tipa *sjeti se*, zatim oni koji tematiziraju ljubav, prijateljstvo i đačko doba te šaljivi upisi.³

Internetske izvore⁴ činilo je šest blogova i tri fejsbučne stranica kao potvrda širenja sadržaja društvenim mrežama. Tekstovi na blogovima datirani su u prvo desetljeće 21. stoljeća. Odabrani blogovi donose pjesme ljubavne, dominantno baladne, tematike. Pisali su ih adolescenti⁵, a uz ljubavne pjesme sadrže i refleksije o životu i smrti, događajima, školi, (ne)prijateljima i sl., kao i komentare posjetitelja, videozapise i linkove na druge (slične) sadržaje. Njihovi bi se sadržaji mogli opisati riječima kojima je Anda Bukvić zaključila svoju studiju o odnosu privatnoga dnevnika i dnevničkoga bloga: „[...] i dalje govorimo i pišemo o onomu što nas najviše muči i zaokuplja, a što bi, bez prevelike banalizacije, svoj sažetak moglo naći na polju ljubavi, smrti, međuljudskih odnosa ili nalaženja vlastitog mjesta pod društvenim suncem” (Bukvić 2008: 44).

2. Spomenar – pristupi žanru

Spomenarom se kao specifičnim žanrom u hrvatskoj znanosti najsustavnije bavila Mirjana Duran⁶ (2003; 2004) koja ga, uz dnevničke zapise, djevojačke rukopisne pjesmarice i leksikone, promatra unutar mladenačke supkulture⁷ kao oblik onoga što naziva tzv. kolektivnim stvaralaštvom⁸ (2009: 175). Tumači ih u okviru razvojne psihologi-

³ Za moguću klasifikaciju spomenarskih upisa vidi Duran 2003; 2004.

⁴ Poveznice na izvore nalze se u popisu internetskih izvora.

⁵ Jedan od blogova donosi opis: „Ja sam jedna blesava tinejdzjerka, koja nezna sta bi s životom. Ovaj blog je napravljen u trenutku velike zbuđenosti i razocarenju tako da se nemojte cuditi kojekakvim glupostima. Svi me pitaju tko sam, odkud sam. Evo, živim u zagrebu, zovem se nije bitno kako, a tko sam??? E pa to ni sama neznam.” <https://blog.dnevnik.hr/tinejdzerskizivot>.

⁶ Mirjana Duran (2004) u svojoj studiji nudi uvid u promišljanje spomenara u međunarodnim okvirima. Upućuje tako na sličnosti hrvatskih spomenara sa sličnim tvorevinama na engleskom (*autograph book, memory book*), njemačkom (*Poesiealbum, Stambuch*) i ruskom (*al'bom pesennik, rukopisni shko lny al'bom*) govornom području te pokazuje strukturno-sadržajne sličnosti među sličnim pojavama u drugim zemljama.

⁷ U okvirima mladenačke (sup)kulture izraelske su albume (*autograph books*), slične našim spomenarima, 80-ih godina 20. stoljeća iščitavale Hanna Herzog i Rina Shapira (1984; 1986) pokazujući kako upisi otkrivaju adolescentski odnos prema društvu i kulturi, društvenim vrijednostima i normama te promjenama koje su rezultat različitih društvenih i političkih okvira. Rukopise autorice promatraju kao oblik društvene interakcije. Slični su godišnjacima, a nastajali su u tranzicijskim periodima (završetak osnovne i/ili srednje škole, prijelaz u novu sredinu...).

⁸ Duran ne objašnjava što podrazumijeva pod terminom *kolektivno stvaralaštvo*. Termin je problematičan jer u osnovi pretpostavlja kolektivističku koncepciju „prema kojoj je udio pojedinca u stvaranju književnih tvorevina nebitan, ali bi zato odsudna bila uloga kolektiva odnosno naroda” (Kekez 1998: 141). Kolektivističku koncepciju zastupaju Jakobson i Bgatirjov (1929) u ranije spomenutu članku, a pristup je potenciran u *kontekstualnoj folkloristici* američkih folklorista

je ističući važnu razvojnu funkciju koju ti žanrovi imaju za supkulturnu skupinu koja ih njeguje (dominantno djeca i mladi) te supkulturu djece i mladih promatra kao „latentni mehanizam socijalizacije” (Duran 2010: 97). Oslanjajući se na teoriju psihologa Lava Vigotskoga, Duran pokazuje kako različite kulturalne tvorevine materijalne i duhovne kulture aktivno sudjeluju u oblikovanju pojedinca i u njegovu emocionalnome razvoju.

U američkoj se folkloristici tekstovima koji odgovaraju spomenarskim upisima pristupa najčešće unutar koncepta dječjega folklora (usp. Bronner 1988; Sutton-Smith et al. 1999; Tucker 2008). Spomenarima odgovaraju tzv. *autograph albums*⁹ (rukopisni djevojački albumi), a uglavnom se znanstveni interes usmjerava na rimovane tekstove u albumima (*autograph rhymes*) (usp. Sullivan 1999; Tucker 2008) koji se proučavaju u okviru dječje poezije. Dječje rime upisivane u rukopisne albume imaju velike sličnosti sa spomenarskim tekstovima: naglasak se stavlja na prijateljstvo i sjećanje, često se parodiraju postojeći stihovi, prepisivanje je slobodno i otvoreno intervencijama.

Promatrajući spomenar u okviru tradicije spontane kulture¹⁰ djece i mladih, Mirjana Duran ga s jedne strane promatra na istoj razini s rugalicama, brojilicama, dječjim igrama i sličnim manifestacijama (dječjega) folklornoga stvaralaštva, a s druge strane spomenar izjednačuje s rukopisnim bilježnicama (djevojačkim albumima), djevojačkim ljubavnim stihovima, uličnim grafitima i slično.¹¹ Nedosljednost koja je očita u smje-

---

(Robert A. Georges, Alan Dundes, Dan Ben-Amos, Roger D. Abrahams) koji na folklor primjenjuju koncepte zajedničkoga stvaranja i zajedničkoga ponovljenoga stvaranja (usp. Ben-Amos 2010) te u istraživanjima folklora naglasak stavljaju na izvedbu u kontekstu, na komunikacijski proces. Kritiku pristupa iznio je Josip Kekez u svojoj studiji o usmenoj književnosti (1998: 140–146), a na nedostatke isključivoga promatranja folklora u kontekstu upozorila je i Maja Bošković-Stulli (1978b: 15–16).

⁹ Rukopisni djevojački albumi urbane su provenijencije, imaju višestoljetnu tradiciju, a Simon J. Bronner smješta ih na njemačka sveučilišta 15. stoljeća. U viktorijansko su doba rukopisni djevojački albumi bili znak viktorijanske otmjenosti, a u kasnom 19. stoljeću upisivanje u albume postaje dijelom dječjih aktivnosti da bi se tek u 20. stoljeću proširilo među školskom djecom (usp. Bronner 1988: 83). O popularnosti i važnosti rukopisnih djevojačkih albuma u viktorijansko doba te njihovu mjestu u djevojačkoj svakodnevnici pisao je Robert P. Stevenson (1984). O istraživanju djevojačkih albuma u ruskoj književnosti vidi Duran 2004: 547–549.

¹⁰ Duran objašnjava kako se pod terminom *spontan* „razumijevaju usmeni, masovni kulturni ‘tijekovi’, sjedinjeni obilježjima kao što su nesankcioniranost ‘odozgo’, neelitnost, spontanost te neprofesionalno okruženje (u pravilu) nastanka i razvoja” (Duran 2009: 179). Čini mi se kako svako kulturno djelovanje u određenoj mjeri podrazumijeva smislen, ciljani rad pa spontanost u ovome kontekstu treba promatrati u smislu poticaja koji ne dolazi odozgo, nije formaliziran i visokoinstitucionaliziran (kao npr. za oblikovanje kanona). Spontanost u tome smislu ne isključuje organiziranost jer tvorevine koje se promatraju u okviru spontane kulture (npr. ovdje analizirani spomenari) funkcioniraju unutar jasno postavljenih pravila.

¹¹ Duran piše kako u hrvatskoj znanstvenoj misli postoji praznina kada je riječ o proučavanju dječjega folklora i komentira nezainteresiranost znanstvene zajednice za naznačenu tematiku: „Teoretičari i istraživači *usmene književnosti*, bilo da su usmjereni na istraživanje folklora kao performancije ili samo na realizaciju riječima, zaobilaze ove produkte dječjeg kolektivnog stvaralaštva. *Stihovi izazivanja i rugalice* prolaze još gore. Na njih se gleda samo kao na negativnu pojavu, kao

štanju žanra s jedne strane uz usmenoknjiževne manifestacije, a s druge strane uz ono što bismo prije mogli nazvati pučkim i/ili popularnim pokazuje složenu problematiku žanrovskoga određenja spomenara. Cilj je ovoga rada doprinijeti razjašnjavanju naznačene problematike izdvajajući one osobine koje spomenar dijeli s pučkim književnim tvorevinama, a koje onda mogu pomoći u preciznijem definiranju žanra spomenara i njemu sličnih ostvarenja.

Karakteristike spomenara koje Duran apostrofira u svojoj studiji (2003: 16), ređom „anonimnost stvaralaštva; sinteza i cjelovitost; promjenjivosti; mnoge varijante neke tvorevine; usmeno prenošenje; inovacije i reinterpretacije”, a koje su u određenoj mjeri zabilježili i strani autori koji su proučavali slične sadržaje (npr. Saphira i Herzog 1984; Bronner 1988; Sullivan 1999), osobine su koje je Divna Zečević (1978; 1988) prepoznala kao osobine pučke književnosti i primarna obilježja pučkih rukopisnih pjesmarica (usp. Zečević 1988). Inovaciju („inovacije i reinterpretacije”) koju Duran povezuje uz spomenarske tekstove (Duran 2003: 16–17) treba uzeti oprežno jer u spomenarskim okvirima ne možemo govoriti o inovativnosti onako kako je razumijemo u književnosti od romantizma naovamo. Takav koncept inovativnosti stran je poetici usmenoga i pučkoga, a i u trenucima kada u spomenarskim upisima imamo otklon od uobičajenih fraziranja, taj je otklon uvijek u okviru poetike sličnoga i ne može se promatrati kao iskričaj individualnoga izričaja. Svaki je upis unaprijed određen funkcijom, formom i izrazom i na toj je razini visoko standardiziran, formulativan. Dakle i kada djeluje da je riječ o inovativnome upisu, on u pravilu nije takav, a nije takav ne nužno zato što upisivač nije u stanju iznjedruti inovativnu sliku, nego zato što svaki upis mora biti prepoznat kao spomenar, kao osobit tip upisa koji je usmjeren prema primatelju, a ne prema upisivaču. U tome smislu okrenutost prema

---

na oblik verbalne agresije, kao na nešto što treba iskorijeniti.” (2003: 12). Pitanje je koji to folkloristički tekstovi promatraju rugalice kao negativnu pojavu koju treba iskorijeniti, kako piše Duran. Autorica pritom potpuno ignorira istraživanja Nikole Bonifačića Rožina (1963), Tvrtka Čubelića (1970), Josipa Kekeza (1993; 1996) i niza drugih autora među kojima treba izdvojiti rad Elly Bašić (npr. Bašić 1958; 1972), koje Duran ne uključuje u svoju studiju i procjenu istraživanja dječjega stvaralaštva u hrvatskoj folkloristici. O vrijednom doprinosu Elly Bašić, koja je u svojem istraživačkom radu „anticipirala koncepte koji će se aktualizirati mnogo godina kasnije, prije svega u inozemnoj znanstvenoj produkciji” (Marković 2009: 260), u proučavanju dječjega stvaralaštva vidi detaljno u radu Jelene Marković (2009: 259–261).

Zanimanje je postojalo, tema dječjega folklor detektirana je, ali se njome nije bavilo sustavno i nije pobuđivala jednak znanstveni interes kao neke druge, na književnoznanstvenoj ljestvici povlaštene, teme. Detaljno i pregledno o istraživanju usmenosti pisala je Marijana Hameršak. Ona pokazuje kako je dječji folklor, istina, imao status rubne književne teme, da bi se krajem 70-ih godina 20. st., a u duhu promjene znanstvene paradigme, pojavio interes za proučavanjem dječjega folklor (2009: 233–236). Ipak istraživanja dječjega folklor nisu bila sustavna.

Svakako je u ovom kontekstu važno primijetiti kako je još Antun Radić u svojoj *Osnovi* prepoznao dječje igre kao važan segment narodnoga života i običaja te je dao upute za njihovo prikupljanje, što je rezultiralo većim brojem zapisa dječjega folklor u *Zborniku za narodni život i običaje* (više u Nikolić 2018: 42–43).

drugome ne teži plijeniti pozornost zauzimajući središnje mjesto na stranicama spomenara. Upravo je ta razina usmjerenosti na drugoga ono što spomenar čini bližim poetici pučkoga.

U tom je kontekstu dragocjen i uvid Pavla Pavličića o razlici pučke i popularne književnosti¹² (Pavličić 1987; 2017), a odnosi se na autorsku poziciju. Pavličić dobro prepoznaje različitu ulogu autora u pučkoj i popularnoj književnosti, odnosno njegov fleksibilan status u pučkoj književnosti, svojevrsnu autorsku anonimnost, te čvrst status autora u popularnoj književnosti. Na tome je tragu tumačenje pučke kulture kao one koja je usmjerena prema drugome, prema zajednici, a popularne kao one usmjerene na sebe. Okrenutost prema sebi podrazumijeva inzistiranje na autorstvu, na pečaćenju proizvoda vlastitim potpisom, a mogućnost autorske anonimnosti izlazi izvan okvira njezina svjetopogleda.

Srodnost spomenara s pučkom književnosti prepoznala je Maja Bošković-Stulli (2011: 499), ali je ipak istaknula da oni, kao i grafiti i epitafi, ne pripadaju pučkoj književnosti. Spomenarski tekstovi, ali i spomenar u cjelini (kao rukopisna bilježnica), u više su aspekata bliski pučkoj poetici. Važno je napomenuti kako to ne znači da se oni trebaju svrstati u skupinu pučkih žanrova, ali se svakako mogu promatrati u okviru pučke poetike jer se tim teorijskim okvirom mogu uspješno opisati njihove značajke i upotpuniti dosadašnje spoznaje o žanru spomenara.

Spomenar kao žanr ostvaruje se u dvjema dimenzijama: u svojoj predmetnoj pojavnosti – spomenar kao predmet, odnosno kao rukopisna bilježnica te spomenar kao tekst, kao spomenarski upis. Mirjana Duran u spomenutoj je studiji detaljno opisala strukturu, sadržaj i tipove upisa te je potvrdila trajnost i stabilnost spomenarske strukture i sadr-

¹² Odnosu pučkoga i popularnoga posvećena su dva broja *Dana hvarškoga kazališta* (2017; 2018) urednika Borisa Senkera i Vinke Glunčić-Bužančić. Pokazatelj je to velikoga interesa koji tema pobuđuje u suvremenim znanstvenim raspravama. U jednome od tekstova Kristina Peternai Andrić donosi pregled promišljanja pojma popularne književnosti i njemu srodnih, bliskoznačnih ili istoznačnih termina (trivijalna, zabavna, pučka književnost...). Rasprave ovoga tipa u hrvatskoj su se književnoj znanosti pojavile 60-ih godina 20. stoljeća među teoretičarima književnosti Viktorom Žmegačem, Zdenkom Škrebom, Franom Petreom i Milovojem Solarom (usp. Peternai Andrić 2018: 153; Duda 2011: 420). Među novijim radovima treba navesti rad Vanje Budiščaka (2015) koji djelokrug pučkoga pozicionira, na tragu Maje Bošković-Stulli, unutar širega područja popularnoga, te rad Pavla Pavličića (2017). Pavličić zaključuje kako su pučko i popularno dva različita fenomena koja pripadaju različitim epohama. Proces demokratizacije književnosti rezultirao je širenjem i općom prevlasti popularne književnosti te smanjenjem djelokruga pučkoga, a onda i njegovim potpunim uzmakom. Međutim Pavličić dobro prepoznaje da ti odnosi nisu jednoznačni i jednostavni: „S jedne strane, nema više puka u tradicionalnom smislu riječi, pa nema ni umjetničkih proizvoda koji bi isključivo njemu bili namijenjeni. S druge strane, sav je naš život, svi mediji, sav način javnog općenja zadobio izrazito pučku crtu, pa zato politička polemika u parlamentu nalikuje kletvama i bajalicama, a zabavna emisija na televiziji veselici u vatrogasnom domu.” (Pavličić 2017: 15). U tom bi kontekstu imalo smisla razgovarati o pučkosti popularne kulture više nego o popularizaciji pučke.

žaja¹³. Govorne poruke, kako Duran naziva tekstove spomenarskih upisa, podijelila je u tri primarne grupe: osobne poruke (netradicionalne), govorne poruke preuzete iz književnosti i tradicionalne spomenarske govorne poruke (2003: 20). Dalje je tradicionalne govorne poruke prema tematskomu kriteriju podijelila u osam skupina, a sve one, s obzirom na odnos prema temi, mogu biti u šaljivoj i ozbiljnoj varijanti: ljubav, prijateljstvo, ti i ja, savjeti, kakvi su muškarci i dječaci, budućnost – sadašnjost – prošlost, pozivi i upute za upis u spomenar te škola (ibid: 22). Slične skupine spomenarskih upisa bilježi Simon J. Bronner (1988: 85) za američke *Autograph books*. Kao najčešće formule Bronner navodi: *remember*¹⁴ (sjeti se), *roses are red*¹⁵ (ruže su crvene) i *when you*¹⁶ (kad budeš)¹⁷ te primjećuje kako su današnji upisi (1990-e) šaljivi i drski, često parodiraju jednostavne rime (1988: 83–84).

Spomenar uz tekstnu dimenziju ima i onu likovnu jer u pravilu svaki upis uključuje i sliku/crtež ili neki drugi tip likovnoga ukrašavanje stranice. Iako je likovna dimenzija spomenara sastavni dio spomenara kao žanra, ovdje ćemo se usredotočiti na tekstualne spomenarske upise te pokušati pokazati bliskost određenih tipova spomenarskih upisa s pučkim pjesmama, ali i upozoriti na neka obilježja pučke književnosti koja možemo prepoznati u žanru spomenara.

3. Između pučkoga i popularnoga

Uz prepoznatljivo spomenarske tekstove (prema klasifikaciji M. Duran tradicionalne spomenarske govorne poruke i osobne poruke), spomenari sadrže i tekstove koji svojim tematsko-motivskim preokupacijama, izrazom i stilskim rješenjima odgovaraju pjesmama bilježenima u rukopisnim (i tiskanim) pučkim pjesmaricama. Djevojačke rukopisne pjesmarice koje je analizirala Mirjana Duran kombiniraju sadržaje različite tematike (Duran bilježi 17 vrsta sadržaja) koji su povezani s emocionalnim razvojem

¹³ Promjene koje su očite kada se promatra spomenar tijekom dužega vremenskoga perioda (Duran ga promatra od kraja 19. st. do suvremenosti) vezane su uz dobnu skupinu kojoj pripadaju vlasnice/vlasnici spomenara i upisivači. Prvu etapu razvoja spomenara možemo načelno odrediti kao vrijeme od kraja 19. st. do Drugoga svjetskoga rata (u spomenarskoj aktivnosti dominantno sudjeluju djevojke koje spomenar čuvaju do udaje), a sadržaji su ozbiljniji, dublji, donose više citata iz književnosti. Druga etapa obuhvaća razdoblje između 50-ih i 80-ih godina, kada spomenar funkcionira kao oblik zabave djevojčica (rjeđe dječaka) viših razreda osnovne škole (od 5. do 8. razreda). Nakon 80-ih dobna se granica spušta za godinu-dvije, a danas ih gotovo ne nalazimo iznad trinaeste godine (usp. Duran 2003: 31).

¹⁴ Primjer: „Remember M / Remember E / Put them together and remember me.” (Brooner 1988: 85).

¹⁵ Primjer: „Roses are red / Violets are blue / Sugar is sweet / And so are you.” (Bronner 1988: 86).

¹⁶ Primjer: „When you grow old and ugly / As some folks do / Remember you have a friend / Who’s old and ugly too.” (Brooner 1988: 89).

¹⁷ Javljuju se još i formule, uglavnom šaljive, koje Bronner klasificira kao *arithmetic* (poruke oblikovane u formi 1 + 1, 2 + 2), *personally speaking* (često se humoriziraju teme ljubavi i prijateljstva), *giving advice, dated till*, a sve su u varijantama zastupljene i u hrvatskim spomenarima.

djevojaka između 12. i 16. godine starosti (usp. Duran 2010). Riječ je o sadržajima koji su poznati iz rukopisnih pjesmarica iz kojih su se selili i u spomenare, a nakon 90-ih godina 20. stoljeća sele se na blog i *Facebook* (Duran 2010: 100). Kao primjer uzimamo dvije pjesme: *Pet krvavih ruža* i *Žalosni vojnik*.¹⁸

Baladna pjesma *Pet krvavih ruža* zabilježena je u analiziranome korpusu u spomenaru iz 1995. godine, a pjesmu je 1998. godine u spomenar upisala trinaestogodišnjakinja (7. razred). Pjesma se u varijantama pojavljuje u djevojačkim rukopisnim pjesmaricama od 70-ih godina 20. stoljeća, a širila se prepisivanjem iz pjesmarice u pjesmaricu (usp. Duran 2010: 105).

*Pet krvavih ruža*¹⁹

*Živjela je ondje u dolini Drave imala
je oči poput neba plave zaljubljena
mila vesela i sretna u životu svom
vesele snove snila sad veselo žuri
cio ovaj dan jer je njenom dragom
danas rođendan. Zadrhtala sretno
za trenutak na uskom pločniku
kraj njegova stana tad izađe mladić
lijep kao prvog dana tad potrči
smjelo u zagrljaj njemu al u jednom
času kočnica se prenu. Al' kasno
mladić viknu pazi jer njegovu dragu
tad auto zgazi a mladić se pita
što mu život pruža bezbroj pustih
snova i PET KRVAVIH RUŽA!!*

Pjesma tematizira prepoznatljivu baladnu temu nesretne ljubavi, a jezično-stilski repertoar preuzima iz pučke književnosti. Tragedija susreta zaljubljenika smještena je u suvremen urbani prostor ocrtan detaljima: pločnik, stan, auto, kočnica. Nizanje detalja iz životne svakodnevice odgovara pučkomu postupku detaljiziranja. Divna Zečević kao tipično obilježje pučkih pjesama prepoznaje „nepredvidivo miješanje emotivnog svijeta i svakodnevnog, realnog, banalnog” (1971: 25). Emotivna se stanja manifestiraju u nizanju detalja iz svakodnevice, tragedija (smrt) se u pjesmi realizira u sudaru snažnih emocija i svijeta realnosti, a svakodnevni se događaj izdiže na razinu slučaja. Tragedija je dodatno podcrtana kontrastom emocionalnih stanja opisanih na početku (veselje, sreća, radost) i na kraju pjesme (smrt, pusti snovi).

¹⁸ Obje su pjesme zabilježene u spomenarima koji su poslužili kao istraživački korpus, stoga izdvajamo upravo ova dva primjera. Svi primjeri u radu donose se bez intervencija u tekst, onako kako su zabilježeni u spomenarima.

¹⁹ Nadnevak je spomenarskoga upisa 27. ožujka 1998. Pjesmu možemo pronaći na (tinejdžerskim) blogovima u raznim varijantama, a često je popraćena sentimentalnim komentarima. Vidi: URL 5, URL 6, URL 7. Osim na blogovima pjesma se širila i *Facebookom*, gdje se donosi u kategoriji sentimentalnih iskaza (URL 8), ali i horor priča (URL 9).

U rukopisnim se pjesmaricama, a kasnije na blogovima i *Facebooku*, prenosila i pjesma *Žalosni vojnik*, također zabilježena u analiziranim spomenarima. Tematika iz vojničkoga života bila je popularna u pučkim rukopisnim pjesmaricama, a i danas su pjesme ovakve tematike dio usmenoga repertoara kazivačica i kazivača.²⁰

*Žalosni vojnik*²¹
Ja na straži prva
smjena ni drage ni pisma
nema. Jednog dana pismo
stiže da mi draga teško diše
ja upita kapetana na osustvo
5, 6, dana. Kapetan je dobar
bio na osustvo me pustio.
A ja pođo od vojnice svojoj
dragoj do bolnice na bolnici
bjela vrata to su vrata
moga zlata. Ja u nutra nitkog
nema sestra krevet sprema
ja zapita draga sestru jeli
zlato još bolesno tvoga zlata više
nema prekrila ga crna zemlja.

Svijet je ove pjesme također ostvaren prepletanjem emocionalnoga svijeta i elemenata svakodnevnoga, banalnoga. Elementi iz svakodnevice imaju u pučkim pjesmama funkciju osiguravanja „istinitosti” pa je i ovdje nizanje detalja iz životne stvarnosti moguće čitati kao osnovnu težnju vjerodostojnoga prijenosa događaja u pjesmu/priču. Naglasak je na događajnosti, na „pripovijedanju” tragedije.

Oba odabrana primjera, i pjesma *Pet krvavih ruža* i pjesma *Žalosni vojnik*, prenose se bez naznake autora te postoje u varijantama. Razlike među varijantama odnose se na upisivanje detalja iz vlastita života u pjesmu (ime, prostorno određenje i sl.) te na izostavljanje pojedinih riječi ili stihova i prošireni završetak.²² Varijabilnost spomenarskih upisa, njihovo širenje u znaku upisivačke, prepisivačke i dopisivačke djelatnosti, u osnovnim

²⁰ U okviru terenskoga istraživanja provedenoga u zapadnoj Slavoniji 2007. godine prikupljene su i pjesme baladne tematike koje nose prepoznatljiva obilježja pučke pjesme, a dio su usmenoga repertoara kazivačica Marije Škorvaga (rod. 1945. godine) i Marije Petrić (1939–2019). Pučke pjesme kao sastavni dio usmenoga repertoara suvremenih kazivačica i kazivača potvrđuju i studentska terenska istraživanja provedena u okviru Katedre za hrvatsku usmenu književnost Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

²¹ Pjesma je donesena onako kako je zapisana u spomenaru. U spomenar iz 1995. godine upisala ju je dvanaestogodišnjakinja, a upis je datiran 20. ožujka 1998. I nju u varijantama možemo pronaći na blogovima i na *Facebooku*. Vidi: URL 1, URL 2, URL 3, URL 4.

²² Primjeri varijanata: *Zivjela je ondje, u dolini Save. [...] Na cesti sad leži uz rasuto cvijeće, njen divan san, ostvarit se neće. Sad se mladić pita, sto mu život pruža, voljenu mrtvu djevojku i 5 krvavih ruža!!!* (URL 6); *Ja upitah casnu sestru / gdje su vrata mojeg zlata. / Nema vise tvoga zlata / prekrila je crna zemlja. // Ja otidoh do grobnice / svojoj dragoj do zemljice. / Na zemljici sitno pise*

je crtama prepoznala i opisala Mirjana Duran (2003; 2004). Njihovo postojanje odgovara onome što je Divna Zečević (1986; 1988) zabilježila uz pučke pjesmarice – pjesme se prepisuju iz rukopisa u rukopis te njihovo trajanje možemo pratiti u varijantama, a rukopisi postaju „nosioci varijanata u pučkoj književnosti” (Zečević 1986: 21). Slobodni prijepisi i prijenosi spomenarskih tekstova, kao i autorskih tekstova (dominantno stihova i/ili aforizama), pretpostavljaju specifičan odnos prema kategoriji autora, odnos kakav je karakterističan za pučku književnost.²³ Autorstvo u tome kontekstu nije doživljeno kao čvrsta kategorija, a fluidnost autorske pozicije direktno se preslikava na status teksta i ideju teksta kao originalne, nepromjenjive i neponovljive činjenice. To znači da se autorski tekstovi slobodno preuzimaju, variraju, prilagođavaju pa u spomenarima imamo brojne stihove autorske književnosti, uz često ispuštanje podatka o autoru.

Forma je spomenarskih iskaza uglavnom stihovana s prepoznatljivim formulama, a iskazi nisu odraz proživljenoga iskustva, nego univerzalne potrebe mladih, dominantno djevojčica, da vlastita iskustva prepoznaju u emocionalno snažnim pričama. Spomenarski zapisi međutim pokazuju kako kod upisivača ne postoji svijest o tekstone jedinstvu. Tekst se dakle ne doživljava kao umjetnička činjenica predstavljena u svojem formalnom i sadržajnom jedinstvu. Spomenarski zapisi pjesama *Pet krvavih ruža* i *Žalosni vojnik* pokazuju kako se pjesma doživljava kao priča kojom se prenosi tragičan sadržaj, a nije bitan način kako je ona oblikovana, odnosno njezino stihovno ustrojstvo: *Živjela je ondje u dolini Drave imala / je oči poput neba plave zaljubljena / mila vesela i sretna u životu svom / vesele snove snila sad veselo žuri [...].* Ovakav zapis upućuje na činjenicu da se pjesma vjerojatno prenosi usmeno jer se rima u usmenome izgovoru zadržava (teško ju je ne čuti kao ritmotvorni element pjesme), ali se ne prepoznaje u zapisu koji krši granicu stiha. Na isti se način ruše osmerački stihovi pjesme *Žalosni vojnik* u kojoj se, također narušavanjem granice stiha, vizualno gubi jednostavna parna rima: *Ja na straži prva / smjena ni drage ni pisma / nema. Jednog dana pismo / stiže da mi draga teško diše / ja upita kapetana na osustvo / 5, 6, dana. Kapetan je dobar / bio [...].* Duljina retka, odnosno način zapisa pjesme u spomenar, ovisi o širini/formatu spomenarske stranice, a ne inzistira se na stihovnom ustrojstvu. Razina formalnoga oblikovanja teksta i čuvanja tekstovnoga jedinstva nije važna upisivačima u spomenar jer je fokus na sadržaju, na poruci koja se, kako je ranije navedeno, slobodno prilagođava individualnim potrebama. Forma teksta važna je isključivo na razini uređenja spomenarske stranice, ukrašavanja i uređivanja teksta s ciljem da se lijepo sročena poruka primjereno ukrasi kako bi odgovarala primarnoj funkciji spomenara.²⁴

/ meni drage nema vise. // Na grobnici Zumbul cvjeta / umrla je ovog ljeta. / Na grobnici cvijeće vene / umrla je sve zbog mene!! (URL 1; URL 2).

²³ O kategoriji autorstva u pučkoj književnosti detaljnije u Tomašić Jurić 2014: 27–37.

²⁴ U starijim je zapisima forma dosljednije slijeđena uglavnom zato što su pjesme doslovno prepisivane iz priručnika kao što je onaj Marije Kumičić (1896). U brojnim prepisivanjima iz pjesmarice u pjesmaricu, spomenara u spomenar, a onda i usmenim prijenosom, stih kao oznaka formalnoga jedinstva polako se gubio i ovisio je o sluhu upisivača.

Književni tekstovi uneseni u spomenar postaju dijelom spomenara te gube status originalne književne činjenice – slobodno se prenose, prepisuju, mijenjaju te postaju dijelom spomenarske tradicije.²⁵ Odabir književnih fragmenata koji se unose u spomenar odraz je lektire upisivača²⁶, ali i svih ranijih spomenara iz kojih se tekstovi preuzimaju. Tako se u spomenarima kumuliraju (u slobodnim prijepisima) stihovi Preradovića, Šenoa, Jorgovanića, Trnskoga, Cesarića, Matoša i drugih popularnih književnika.²⁷ Zanimljiva je u tome kontekstu priređivačka pjesmarica Marije Kumičić *Za spomenar. Mudre izreke iz naše književnosti* (1896) u kojoj Kumičić okuplja omiljene književne fragmente popularnih književnika primjerene za spomenarski upis, a svoju motivaciju otkriva u uvodnome obraćanju čitateljima: „Evo Ti, draga mladeži, miomirisna cvijeća, sakupljenih po rosnih livadah i bujnih cvjetnjacih prostrane naše domovine. U tih ćeš stihovih naći sve, što želiš kazati milom kojem biću na najljepši način. [...] pa našav po volji, uberi cvietak iz ove knjižice i presadi ga na milu spomen u ponudjeni Ti spomenar.” Zbirka funkcionira kao pravi pučki priručnik, kao praktična pjesmarica u kojoj su okupljeni tekstovi za koje sastavljačica procjenjuje da su korisni ciljanim recipijentima, ovdje konkretno mladeži.

***

Način na koji se doživljava spomenarski tekst ogleda se i u snažnim emocijama koje se tekstem komuniciraju. Emocionalni sloj pjesme odgovor je na pretpostavljene čitateljske potrebe i potrebe upisivača koji tekst usmjerava na drugoga, na vlasnika spomenara koji je sugovornik u ovoj književnoj komunikaciji. Sentimentalna dimenzija prisutna je kod oba sudionika spomenarske komunikacije, a podržava je emocionalni sloj tekstova. Uspjeh te komunikacije podržava isti estetski kod (doživljaj estetskoga) adresanta i adresata poruke. Estetska relevantnost tih tekstova razumljiva je iz perspektive primatelja poruke, oni su relevantni kao estetski fenomen za sve sudionike spo-

²⁵ Kalashnikova (2001, prema Duran 2004: 549) bilježi da su se i u ruske rukopisne pjesmarice i albume često unosili književni tekstovi, ali slobodno, prema sjećanju.

²⁶ Primjer upisa iz 1917. godine (spomenar iz 1916): *U sreći nema sutrašnjega dana / u nje nema jučerašnjega; ona ne / spominje prošlosti ne misli na / budućnost; njezino je ono, što je / sada, i to ne u dnevnu, već u – / trenutku.* – /Turgenjev/; *Nema većih boli – / nego sječať se sretnih / vremena u nevolji. /Dante/* (spomenar iz 1916); *Žića knjiga još l' je ova bjela / Zlatan rub tek mladosti je kruni / Ta kad jednom se napuni / Da za naslov ne bude Te strah. /Preradović/* (spomenar iz 1924). Zanimljivo bi bilo na temelju spomenarskih upisa preuzetih iz književnosti analizirati čitateljske preferencije i pjesnički kanon koji se u poluformalnim uvjetima oblikovao, a zrcali se na stranicama spomenara. Brojni su autorski tekstovi i danas dio usmenoga repertoara kazivača, što potvrđuju studentska terenska istraživanja Katedre za hrvatsku usmenu književnost Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

²⁷ O koncepciji pučkih pjesmarica i načinu na koji se raznorodni tekstovi uklapaju u pučku poetiku vidi Tomašić 2016.

menarskoga upisivanja kao književnokomunikacijskoga procesa. Estetska relevantnost spomenara uključuje ne samo razinu teksta, nego jednako i razinu spomenara-predmeta. Ukrašene stranice spomenara ukoričene u bilježnicu koja je često pomno birana baš za tu svrhu imale su za vlasnika spomenara i sentimentalnu i estetsku vrijednost.

Pitanje estetske relevantnosti kao važno pitanje u promišljanju povijesti književnosti otvara Divna Zečević kada kritički primjećuje da je „bavljenje usmenom književnošću dovelo u pitanje vrijednosni kriterij o unikatnoj neponovljivosti književnog djela” (1991: 21) te nastavlja: „Formule i klišeji pučke književnosti, koja je po svojoj prirodi pisana i širi se pisanim odnosno tiskanim putem, također postavljaju pitanje o dosegui i valjanosti književno-vrijednosnog kriterija kao i granica što se smatra književnim” (Zečević 1991: 22).

Spomenari su za mnoge generacije bili način komunikacije kojom su se posredovale i književne informacije. To osobito vrijedi za spomenare nastale do kraja prve polovice 20. stoljeća jer je kod tih generacija, kako bilježi Duran (2004: 542), viša dobna granica vlasnica spomenara (djevojke su ih čuvale do udaje) i sadržaji su ozbiljniji. Upisi preuzeti iz književnosti, kao i pučke pjesme preuzimane iz rukopisnih pjesmarica, za široke su slojeve, uglavnom mladež, učvršćivali književni kanon i imali funkciju oblikovanja književnoga ukusa. Tekstovi spomenara redom su prožeti snažnim emocijama, bilo da su one vezane za ljubav, vjeru ili domovinu. Pristup tekstu određuje snažna emotivna angažiranost, a na formalnoj je razini važna uloga rime. U spomenarskim se tekstovima snažne emocije manifestiraju u žanru klasične ljubavne lirike te u prepoznatljivoj baladnoj tematici (zabranjena ljubav, smrt zaljubljenika, samoubojstvo zbog ljubavi). Upisivačica/upisivač ne identificira se sa sadržajem, nego s emocijom koja je univerzalna. Odnos prema tekstu nije osoban, nije proživljen.²⁸ Spomenarski je upis/tekst žanr sa svojim zakonitostima. Dijelovi su spomenarskoga upisa, uglavnom početci i završetci ali i cijeli tekstovni iskazi, formule,²⁹ a cjelovit je upis jasno određen funkcijom,

²⁸ Kada uzmemo u obzir da se dobna granica vlasnica spomenara i upisivača znatno pomiče u odnosu na 19. i prvu polovicu 20. stoljeća, možemo pretpostaviti da su prepoznatljive spomenarske manifestacije ljubavi u ranijih generacija mogle imati i iskustvenu dimenziju osobne proživljenosti (na određenoj razini), dok se ta razina emocionalne angažiranosti ne može očekivati kod mlađih generacija koje spomenare pišu u osnovnoj školi. Duran bilježi kako spomenari sadrže „i vrlo refleksivne govorne poruke, zgusnuta sadržaja, s težinom mudrosti. Ovakve poruke osobito vole adolescenti, a oni mlađi rado ih prepisuju tek naslućujući njihovo značenje” (2004: 541).

²⁹ Primjeri uvodnih formula: *Spomen!*; *U spomen!*; *Za spomen!*; *Spomenar!* (spomenari iz 1916. i 1924); *Spomen tebi*; *Spomenar tebi*; *Spomenar!* (spomenari iz 1994. i 1995). Završne formule: *U vijenac uspomena upisala ti tvoja /ime/*; *Za ugodan sjet od/na /ime/*; *Sjećaj se češće u životu Tvoje /ime/*; *Za ugodan spomen od vjerne Ti /ime/* (spomenari iz 1916. i 1924); *Za uspomenu i duga nezaboravna sjećanja od /ime/*; *Za dugo i lijeo sjećanje od /ime/*; *Za dugu uspomenu od /ime/* (spomenari iz 1994. i 1995). Cjeloviti tekstovi koji funkcioniraju kao formule često su autoreferencijalnoga karaktera: *Ja ostavljam / Spomen mali / Al je vrijedan / Al je slavni / Kad me sudba / Ugrob krene / Nek vam bude / Mjesto mene.* (upis datiran 1922; spomenar iz 1916); *Spomenar mi Tvoj se ne da, / Unj da metnem ime svoje, / Ali drugo a ne ovo, / Jesu sada želje moje. // U tvom*

stilom, formom obraćanja. Emocionalna angažiranost uglavnom se osigurava ljubavnom tematikom (koja uključuje i temu smrti), ali i domoljubnom i vjersko-moralnom.³⁰

Osobine pučke poetike prepoznajemo u odnosu prema tekstu (prepisivanje, dopisivanje, prilagođavanje, nepoštivanje formalnih zadataki); u odnosu prema autorstvu koje u svijesti upisivača u spomenar ne postoji kao čvrsta kategorija pa se imena autora (i kada je riječ o tekstovima preuzetima iz autorske književnosti) mogu izostaviti, kao što se i autorski stihovi mogu donositi u prilagođenome obliku; u emocionalnom angažmanu (inzistiranje na emocionalnoj dimenziji). Tome još treba pridodati podržavanje tradicionalnih vrijednosti i odnosa (domoljublje, religioznost, obitelj, dugovječnost prijateljstva), što je osobito vidljivo u starijim spomenarima, te odnos povjerenja koji postoji između upisivača u spomenar i njegova vlasnika.

***

Nezaobilazan je i utjecaj popularne kulture na razvoj spomenara. On se očituje u prodoru stihova popularnih pjesama³¹ koji postaju spomenarskim upisom, preko popularnih Disneyevih likova³² do izrezaka iz časopisa koji su se lijepili na stranice spome-

---

srcu ne u knjizi, / Ime moje nek se krije, / Da ga ni u vel'koj brizi, / Zaboravit moći nije!; U dalekom svijetu / Kad nestane mene, / Tada se sjeti Desanko / Moje uspomene; Kada budeš čitala! / Ova dva tri redka / Znaj da ih je pisala / Tvoja saučenica /ime/ (spomenar iz 1924); Na početku ovog / lista, moje ime / nek ti blista /ime!; Pao vrabac s / mosta za / spomen je / dosta; Daj mi papir / i kap krvi, da / napišem spomen / prvi; Evo sjedoh u fotelju / da ti pišem uspomenu / moje ime baš je lako / / ime/ mene zove / svatko, u /mjesto/ ja / prebivam /prezime/ se / ja prezivam (spomenari iz 1994. i 1995). Posljednja skupina tekstova svojom unutarnjom strukturom određuje mjesto na kojem bi u spomenaru trebala stajati (početak upisa, kraj upisa, ugao stranice), ali taj se redosljed često krši.

³⁰ Domoljubna i vjersko-moralna tematika zastupljena je u starijim spomenarima, a od druge polovice 20. stoljeća naovamo ta se tematika potiskuje, da bi u spomenarima nakon 70-ih bila iznimno rijetka i prepustila prevlast ljubavnoj tematici i tradicionalnim spomenarskim upisima. Primjeri vjersko-moralne tematike: *Vjeruj! jer vjera je temelj / moralna života* (spomenar iz 1916); *U vrtlogu tog života / Tek nas jedna drži nada. / Tamo gore nad oblaci / Da još onaj isti vlada; Nek Ti duša bude čista / Kao što je ljiljan cvijet / Da uzmogneš vidjet Krista / Kad ostaviš ovaj svijet* (spomenar iz 1924). Analiza izraelskih primjera (razdoblje od 1925. do 1980) pokazala je kako je domoljubna i općenito zavičajna tematika, zastupljena u starijim spomenarima (od 30-ih do 50-ih), 70-ih godina ustupila mjesto tematici vezanoj uz školski život, mladost i prijateljstvo (Herzog i Saphira 1986: 111). Neke su promjene sigurno rezultat širih društvenih promjena i dobne strukture upisivača, ali kao važan faktor svakako treba uzeti i konkretno društveno-političko okruženje unutar kojega nastaju upisi.

³¹ Stihovi popularnih uglazbljenih pjesama ovise o vremenu nastanka spomenara i oni uglavnom prate generacijske tijekove. Njihov upliv na stranice spomenara od 1980-ih primjećuju i Herzog i Saphira (1986: 112).

³² Jedan je od najpopularnijih Disneyevih likova Mickey Mouse. On se, uz likovnu realizaciju (najčešće u kombinaciji s flomesterima), upisao i u spomenarske tekstove. Npr. *Na otoku Tiki Taus / rodio se Miki Maus / i njegova Mini žena / evo tebi uspomena* (varijanta završetka: *i njegova Mini / to su ljudi vrlo fini*). Varijanta spomenarskoga upisa donosi lik Petra Pana: *Na otoku Petar Pan rodio / se Sandokan, i njegova žena / Marijina koja voli Sandokana* (spomenar iz 1994).

nara. Međutim sve to okupljeno na stranicama spomenara prestaje biti dijelom primarne kulture i postaje svojevrsni *bricolage*³³ oblikovan uključivanjem tekstova različite provenijencije – od usmenoknjiževnih (najčešće poslovičnih), pučkih, tekstova autorске (umjetničke) književnosti do tekstova i proizvoda popularne kulture.

Spomenari se, pomičući dobnu granicu vlasnika i upisivača, sve više približavaju poetici popularnoga.³⁴ Noviji spomenari donose manje ozbiljne sadržaje, dok je ozbiljnija, dublja problematika vezana uglavnom za ljubavne baladne teme te refleksije vezane uz prolaznost mladosti.³⁵ Iako se zadržava osnovna struktura upisa teksta na bijeloj stranici (često uz crtež), primjećuje se, osobito nakon 80-ih godina 20. stoljeća, svojevrsno razvodnjavanje spomenarske strukture i spomenarskih upisa. Razlog je tomu s jedne strane niža dobna granica upisivača koju je u analizi spomenara opisala Mirjana Duran (2003; 2004) (dobna se granica spušta od mladenačke dobi u starijim spomenarima do nižih razreda osnovne škole u spomenarima novijega datuma), a s druge strane ucijepljenost u popularnu kulturu i nove medije koji sa sobom donose nove oblike komunikacije i izmijenjeno poimanje prijateljstva i realnosti. Promjene koje se od 80-ih primjećuju u spomenarskim upisima i sličnim sadržajima (*autograph books*) rezultat su društvenih promjena koje osiguravaju jačanje individualizma i privatne sfere, odnosno promjena koje rezultiraju okretom od kolektivismu prema individualizmu (Herzog i Saphira 1986: 113–114, 119).

Koncepcija tradicionalnoga spomenara prelaskom u novi medij nije mogla ostati netaknuta jer s jačanjem kapitalističke ideologije i tržišne proizvodnje na koju se oslanja popularna kultura (usp. Kolanović 2011: 47) više nije bilo prostora za oblikovanje sadržaja koji počivaju na ideji trajnosti i temelje se na intimnome upisivačkome procesu koji zahtjeva vrijeme i posvećenost. Dok je tradicionalna pučka kultura osiguravala taj

³³ Termin koristimo u općem značenju uporabe različitih izvora, tekstova, kulturnih kodova koji se koriste za stvaranje novoga značenja.

³⁴ Termin *popularno* može se, kako navodi Antony Easthope oslanjajući se na Raymonda Williamsa, odrediti kao: *popularno* u smislu svidanja velikome broju ljudi, *popularno* unutar opreke visoke i popularne kulture, *popularno* u smislu kulture koju su ljudi stvorili sami za sebe i, kao protudefinicija posljednjemu, *popularno* kao oznaka masovnih medija koji su ljudima nametnuli komercijalnim interesima (Easthope 2006: 222). Stuart Hall (2006) popularnu kulturu definira unutar antagonističkoga odnosa prema dominantnoj kulturi. Slično Hallu, i Fiske primjećuje važnost sukoba i borbe između sila dominacije i podređenih u stvaranju popularne kulture jer je popularno „određeno silama dominacije po tome što se uvek stvara kao reakcija na te sile” (Fiske 2001: 56). O odnosu pučkoga i popularnoga vidi detaljnije u Tomašić Jurić 2014: 66–78 te Budiščak 2015.

³⁵ Refleksije na mladost u spomenarskim se upisima često vežu uz povezivanje mladosti i dačkoga doba i takvi upisi sastavni su dio spomenara do najnovijih primjera: *Kad čuješ zvono taj mio glas sjeti se / mene u ovaj čas, sjet se sjeti dačkoga / doba, sjeti se sjeti imena moga. / Zato ti pišem spomen taj, da našem / prijateljstvu ne bude kraj; Ljubi dok si mlada / i dok imaš kada / jer ljubav je slatka / a mladost kratka* (spomenar iz 1994); *Kad vrijeme pritisne mladost / kad prođe životna radost kad tiho / starost stupa sjeti se tada dačkih / klupa, sjeti se onih naših šala / sjeti se naših ideala i znaj da / sjećanje nikad ne vene i pored / toga sjeti se i mene!!!* (spomenar iz 1995).

intimni prostor i uspostavljala relativno stabilna, čvrsta značenja, popularna se kultura s druge strane realizira u dinamičnim kretanjima i stalnoj proizvodnji novih kulturnih značenja. Ona odustaje od tradicionalnih normi i vrijednosti, a prednost daje spektaklu, pružanju zadovoljstva, progresivnosti i kontradiktornosti (usp. Labaš i Mihovilović 2011: 96). Unutar tako postavljenih silnica žanr spomenara prestaje funkcionirati u primarnome obliku te se prilagođava novim zakonitostima masovnih medija i virtualne komunikacije. Prijelaz dijela spomenarskih sadržaja na blog i *Facebook* nije značio zamjenu tradicionalnoga spomenara novim oblikom virtualne komunikacije, nego je u nekim slučajevima bio odraz sentimenta prema prošlosti (prisjećanje na mladost i doba spomenara), a u drugima je značio selektivno preuzimanje sadržaja, mahom baladne tematike, i njegovo premještanje na nove medije koji onda uključuju i drugačiji odnos prema tekstu.

4. Zaključna razmišljanja

Ovaj rad nije imao za cilj napraviti sveobuhvatnu analizu spomenara, nego spomenar promatra u kontekstu pučke poetike. Isto vrijedi i za smještanje spomenarskoga žanra između pučkoga i popularnoga. Problematika odnosa pučkoga i popularnoga vrlo je složena pa je i ovo čitanje tek mogući pogled na naznačenu problematiku. Kako su spomenari u dosadašnjim istraživanjima Mirjane Duran (2003; 2004) detaljno opisani na strukturnoj, sadržajnoj i tematskoj razini te u dijakronijskoj perspektivi, ovaj se rad nije bavio tom problematikom, nego se u analizi usmjerio na specifičnost spomenarskoga žanra s obzirom na elemente pučkoga (status teksta, kategoriju autorstva i percepciju estetskoga). Uvidi koje je donijela Mirjana Duran, a koji su nastali iz pristupa spomenaru u okviru razvojne psihologije, doprinose opisu žanra i razumijevanju psihološke i socijalizacijske dimenzije spomenara koji „zadovoljavaju potrebe koje su vezane s odrastanjem, s razumijevanjem prošlosti i budućnosti, s razumijevanjem kontinuiteta identiteta, ljubavi, prijateljstva” (Duran 2004: 543).

Jedan od mogućih pristupa spomenarima jest u okviru pučke poetike. Teorijski okvir koji pruža istraživanje pučke književnosti pomaže u boljem razumijevanju žanrovskih osobitosti spomenara. Postavljenim se teorijskim okvirom otvara pitanje odnosa pučkoga i popularnoga koje se kao specifičan problem prepoznaje na primjeru žanra spomenara.

Spomenari se više ne pišu jer se potrebe koje su se ostvarivale spomenarom danas djelomično ostvaruju drugim medijima, ali se, kako je navedeno, sele sadržaji spomenara na blogove i *Facebook*. Kao primjer „seljenja” sadržaja uzeli smo baladne pjesme *Pet krvavih ruža* i *Žalosni vojnici*. Pjesme su iz rukopisnih pjesmarica ušle u spomenare, da bi se, pojavom virtualnih oblika komunikacije, premjestile na blog i *Facebook*. Prelaskom u novi medij nastupaju i neke promjene koje se, kada je riječ o *Facebooku*, odnose na fragmentarnost zapisa (često se donosi samo početak pjesme ili pojedini

stihovi) i otvorenost dopisivanju (poticaj korisnika da dopišu stihove koji nedostaju ili napišu drugu varijantu).

Virtualni oblici komunikacije ipak ne mogu potpuno zamijeniti spomenare jer ne nastaju kao odgovor na iste pobude. Teza o sličnosti tradicionalnih spomenara i *Facebooka* na kojoj se često inzistira u medijskome prostoru nije potpuno opravdana jer spomenar i *Facebook*, osim što pripadaju različitim i relativno udaljenim vremenskim periodima, nastaju iz različitih pobuda, odgovaraju na različite potrebe i određuju ih različiti svjetopogledi. Spomenar nastaje iz potrebe ostavljanja traga u vremenu i u intimnom prostoru drugoga, a to čini u okvirima zakonitosti žanra (upis, potpis, tekstni i/ili likovni prilog, emocionalni angažman...). Tome je poprilično udaljena fejsbučna ideja umrežavanja i oglašavanja, koja uvijek podrazumijeva i samopromidžbu jer usmjerenost prema drugome, koju ovdje prepoznajemo kao odraz pučkoga svjetopogleda, pretvara u usmjerenost na sebe i samopredstavljanje (što ovdje čitamo kao doživljaj svijeta u sferi popularne kulture).

Njihova se razilaženja mogu objasniti razlikama između pučkoga i popularnoga. Spomenar se od suvremenih oblika virtualne komunikacije razlikuje i dimenzijom trajnosti, stabilnosti. Spomenari su nastajali kako bi trajali, kako bi bili trag, poveznica s prošlosti i most prema budućnosti. Zamišljeni su, u skladu sa svjetopogledom koji ih oblikuje, kao intimni prostor popunjavani glasovima drugih koji su uvijek konsonantni. Virtualni internetski prostori konceptualno ne promišljaju upis sadržaja kroz kategoriju trajnosti pa su i *Facebook* i slične platforme određene više kategorijom promjenjivosti i zamjenjivosti.³⁶ Oni zasigurno ne osiguravaju trajnost upisa na način kako to osigurava klasični spomenar niti im je to cilj. Njihovo je postojanje uvijek sadašnjost, pa i u situacijama kada afirmiraju prošlost (podsjećanja na događaje).³⁷

³⁶ Iako znamo da je digitalni zapis trajan, da ga ne uništava poplava ili požar u arhivu, konceptualno, u ideji nastanka i u načinu na koji se korisnici medija odnose prema informacijama koje dijele preko digitalnih medija, on je puno kraći, ako ne i trenutani jer ga uvijek zabljeskuju novi sadržaji. Potvrdu tome vidimo i u stalnim službenim upozorenjima na trajnost digitalnoga zapisa. Vjera u trajnost pisane riječi nauštrb digitalnome zapisu dug je, zasigurno, poziciji koju pismo ima u ljudskoj civilizaciji.

³⁷ Ono je uvijek selektivno, predefinirano postavkama sustava, a i kada je u nekoj mjeri personalizirano, personalizirano je uvijek prema tipu korisničkoga profila.

Izvori

- Spomenar iz 1916. godine, Zagreb, privatno vlasništvo
 Spomenar iz 1924. godine, Rijeka, privatno vlasništvo.
 Spomenar iz 1994. godine, Kutjevo i okolica, privatno vlasništvo.
 Spomenari iz 1994. godine, Kutjevo i okolica, privatno vlasništvo.

Literatura

- Abrahams, Roger D. 1993. After New Perspectives: Folklore Study in the Late Twentieth Century. *Western Folklore*, 52 (2/4), 379–400.
- Bašić, Elly. 1958. Brojalica. Melografski problem dječjeg poetskog stvaralaštva. U: *Treći kongres folklorista Jugoslavije* [ur. Miodrag S. Lalević]. Cetinje: Društvo folklorista Crne Gore, 241–253.
- Bašić, Elly. 1972. Zadaci i perspektive u istraživanju dječjeg stvaralaštva. U: *Rad XVII kongresa Saveza udruženja folklorista Jugoslavije, Poreč 1970.* [ur. Vinko Žganec]. Zagreb: Savez udruženja folklorista Jugoslavije, Društvo folklorista Hrvatske, 411–418.
- Ben-Amos, Dan. 2010. Prema definiciji folkloru u kontekstu. U: *Folkloristička čitanka* [ur. Hameršak, Marijana; Marjanić, Suzana]. Zagreb: AGM, 121–137.
- Bonifačić Rožin, Nikola. 1963. *Narodne drame, poslovice i zagonetke*. Pet stoljeća hrvatske književnosti. 27. knjiga. Zagreb: Zora.
- Bošković-Stulli, Maja. 1978a. Zagrebačka usmena pričanja u prepletanju s novinama i televizijom. *Narodna umjetnost*, 15 (1), 11–35.
- Bošković-Stulli, Maja. 1978b. Usmena književnost. U: Maja Bošković-Stulli i Divna Zečević, *Povijest hrvatske književnosti*. 1. knjiga: Usmena i pučka književnost. Zagreb: Liber/Mladost, 7–353.
- Bošković-Stulli, Maja. 2011. Pučka književnost. U: *Hrvatska književna enciklopedija*, 3, Ma–R [ur. Velimir Visković]. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 499–501.
- Bronner, Simon J. 1988. *American Children's Folklore*. Arkansas: August House Inc., Little Rock.
- Budišćak, Vanja. 2015. Pučka kao popularna književnost: teorijsko razmatranje. *Jat*, 1 (2), 154–169.
- Bukvić, Anda. 2008. Od privatnog dnevnika do dnevničkog bloga. Evolucija žanra. *Književna smotra*, XL, 148 (2), 35–46.
- Čubelić, Tvrtko. 1970. *Usmena narodna retorika i teatrologija*. Zagreb: s. n.
- Duda, Dean. 2011. Popularna književnost. U: *Hrvatska književna enciklopedija*, 3, Ma–R [ur. Velimir Visković]. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 419–421.
- Duran, Mirjana. 2003. *Tradicija spontane kulture djece i mladih. Spomenar i dnevnik*. Jastrebarsko: Naklada slap.

- Duran, Mirjana. 2004. Spomenar – tradicijski žanr spontane kulture djece i mladih. *Društvena istraživanja*, 13 (3), 529–554.
- Duran, Mirjana. 2009. Stvaralaštvo u spontanoj kulturi djece i mladih. *Suvremena psihologija* 12 (1), 175–189.
- Duran, Mirjana. 2010. Od djevojačkih rukopisnih bilježnica do bloga. *Suvremena psihologija* 13 (1), 97–112.
- Easthope, Antony. 2006. Visoka kultura/popularna kultura: *Srce tame* i *Tarzan među majmunima*. U: *Politika teorije. Zbornik rasprava iz kulturalnih studija* [ur. Dean Duda]. Zagreb: Disput, 221–245.
- Fiske, John. 2001. *Popularna kultura*. Preveo Zoran Paunović. Beograd: Clio.
- Hall, Stuart. 2006. Bilješke uz dekonstruiranje popularnog. U: *Politika teorije. Zbornik rasprava iz kulturalnih studija* [ur. Dean Duda]. Zagreb: Disput, 297–309.
- Hameršak, Marijana. 2009. Usmenost za djecu u hrvatskoj etnologiji i folkloristici. *Studia ethnologica Croatica*, 21 (1), 233–254.
- Herzog, Hanna; Shapira, Rina. 1986. Will You Sign My Autograph Book? Using Autograph Books for a Sociohistorical Study of Youth and Social Frameworks. *Qualitative Sociology*, 9 (2), 109–125.
- Jakobson, Roman; Bogatirjov, Pjotr. 2010. Folklor kao naročit oblik stvaralaštva. U: *Folkloristička čitanka* [ur. Hameršak, Marijana; Marjanić, Suzana]. Zagreb: AGM, 31–44.
- Jambrešić-Kirin, Renata. 1997. O višedisciplinarnim uporištima hrvatske folkloristike na rubovima stoljeća. *Narodna umjetnost*, 34 (2), 45–77.
- Kekez, Josip. 1993. *Naizred: Opis i izbor hrvatskih brojilica*. Klek: Galerija „Stećak”.
- Kekez, Josip [prir.]. 1996. *Poslovice, zagonetke i govornički oblici*. Stoljeća hrvatske književnosti. Zagreb: Matica hrvatska.
- Kekez, Josip. 1998. Usmena književnost. U *Uvod u književnost. Teorija, metodologija* [ur. Škreb, Zdenko; Stamać, Ante]. Zagreb: Nakladni zavod Globus, 133–192.
- Kolanović, Maša. 2011. *Udarnik! Buntovnik? Potrošač... Popularna kultura i hrvatski roman od socijalizma do tranzicije*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Kumičić, Marija [prir.]. 1896. *Za spomenar. Mudre izreke iz naše književnosti*. Zagreb: Knjižara L. Hartmana. <https://digitalnezbirke.kgz.hr/?object=view&hash=LKnVU6rbaP>. Pristup 4. prosinca 2020.
- Labaš, Danijel; Mihovilović, Maja. 2011. Masovni mediji i semiotika popularne kulture. *Kroatologija*, 2 (1), 95–122.
- Lozica, Ivan. 1990. Favorizirani i zanemareni žanrovi u usmenoj tradiciji. *Narodna umjetnost*, 27 (1), 111–119.
- Marković, Jelena. 2009. Dječja usmenost i usmenost o djetinjstvu u hrvatskoj etnologiji i folkloristici. *Studia ethnologica Croatica*, 21 (1), 255–284.
- Marks, Ljiljana. 1994. *Vekivečni Zagreb. Zagrebačke priče i predaje*. Zagreb: AGM.

- Marks, Ljiljana; Lozica, Ivan. 2010. FINITIS DECEM LUSTRIS: pola stoljeća folklorističkih (filoloških, etnoteatroloških i njima srodnih) istraživanja u Institutu. U: *Folkloristička čitanka* [ur. Hameršak, Marijana; Marjanić, Suzana]. Zagreb: AGM, 511–540.
- Nikolić, Davor. 2019. *Između zvuka i značenja. Fonostilistički pristup hrvatskim usmenoretoričkim žanrovima*. Zagreb: Disput.
- Pavličić, Pavao. 1987. Pučka, trivijalna i masovna književnost. U: *Trivijalna književnost* [ur. Svetlana Slapšak]. Beograd: Studentski izdavački centar UK SSO, Institut za književnost i umetnost, 73–8.
- Pavličić, Pavao. 2017. Pučka i popularna književnost: jedno ili dvoje? *Dani hvarskog kazališta*, 43 (1), 5–37.
- Peternai Andrić, Kristina. 2018. Skica za pojam popularne književnosti. *Dani hvarskog kazališta*, 44 (1), 152–170.
- Rihtman-Auguštin, Dunja. 1988. *Etnologija naše svakodnevice*. Zagreb: Školska knjiga.
- Shapira, Rina; Herzog, Hanna. 1984. Understanding Youth Culture Through Autograph Book. The Israeli Case. *Journal of American Folklore*, 97 (386), 442–460.
- Stevenson, Robert. P. 1984. The Autograph Album: A Victorian Girl's Best Friend. *Pennsylvania Folklife*, 34 (1): 34–43.
- Sullivan, Charles W. 1999. Songs, poems, and rhymes. U: *Children's Folklore: A Source Book* [ur. Brian Sutton-Smith et al.]. Logan: Utah State University Press, 145–160.
- Sutton-Smith, Brian et al. [ur.]. 1999. *Children's Folklore: A Source Book*. Logan: Utah State University Press.
- Tomašić Jurić, Josipa. 2014. Pučka sastavnica u djelu Luke Ilića Oriovčanina. Doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Tomašić, Josipa. 2016. *Slavonske varoške pjesme: pučka pjesmarica 19. stoljeća*. U: Šesti hrvatski slavistički kongres. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa s međunarodnim sudjelovanjem održanoga u Vukovaru i Vinkovcima od 10. do 13. rujna 2014. Prvi svezak [ur. Stipe Botica et. al.]. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, 191–201.
- Tucker, Elizabeth. 2008. *Children's Folklore: A Handbook*. Westport, CT: Greenwood Press.
- Zečević, Divna. 1971. Rastvaranje formula tradicionalne usmene poezije: formule pučkih pjesama. *Narodna umjetnost*, 8 (1), 19–41.
- Zečević, Divna. 1978. Pučki književni fenomen. U: Maja Bošković-Stulli i Divna Zečević, *Povijest hrvatske književnosti*. 1. knjiga: Usmena i pučka književnost. Zagreb: Liber/ Mladost, 357–638.
- Zečević, Divna. 1986. *Književnost na svakom koraku (Studije i članci)*. Osijek: Izdavački centar Revija, Radničko sveučilište Božidar Maslarić Osijek.
- Zečević, Divna. 1988. *Hrvatske pučke pjesmarice 19. stoljeća (Svjetovne i nabožne)*. Osijek: Izdavački centar Revija, Radničko sveučilište Božidar Maslarić Osijek.
- Zečević, Divna. 1991. *Prošlost u sadašnjosti. Popularnost pučkog književnog mišljenja*. Osijek: Izdavački centar Revija Otvorenog sveučilišta Osijek.

Internetski izvori

URL 1: [https://blog.dnevnik.hr/croninac/2008/06/1624934444/vojnjkova- URL djevotka.html?page=blog&id=1624934444&subpage=0&subdomain=croninac](https://blog.dnevnik.hr/croninac/2008/06/1624934444/vojnjkova-URL%20djevotka.html?page=blog&id=1624934444&subpage=0&subdomain=croninac). Pristup 4. prosinca 2020.

URL 2: <http://girlbg.blogger.ba/arhiva/?start=30>. Pristup 4. prosinca 2020.

URL 3: <https://arhiva.becka-raja.at/stihovi/index.php?page=149>. Pristup 4. prosinca 2020.

URL 4: <https://es-la.facebook.com/AndelelmaLiNadeZaNas/photos/-pismo-vojnku-na-stra%C5%BEi-sam-prva-smjenaod-drage-mi-pisma-nemasamo-jedno-pismo-s/187445704766021/>. Pristup 4. prosinca 2020.

URL 5: <http://ljubavne-pjesme.blogspot.com/2010/05/pet-krvavih-ruza.html>. Pristup 4. prosinca 2020.

URL 6: <https://blog.dnevnik.hr/tinejdzerskizivot>. Pristup 4. prosinca 2020.

URL 7: <http://www.tulumarka.com/blog/20639/pet-krvavih-ruza>. Pristup 4. prosinca 2020.

URL 8: <https://www.facebook.com/358204957886693/posts/388682264838962/>. Pristup 4. prosinca 2020.

URL 9: <https://www.facebook.com/582790641862346/posts/625886547552755/>. Pristup 4. prosinca 2020.

Autograph album (*spomenar*) as a genre – between the folk and the popular

In Croatian science, autograph albums (*spomenar*) are most frequently observed in the context of the spontaneous culture of children and youth (M. Duran), and together with a maiden diary, a girl's handwritten notebooks (scrapbooks) are a representative genre of children and youth subculture. They are analyzed as a part of developmental psychology (Duran), as a social phenomenon, as a children's folklore, etc. In the previous research, autograph albums (*spomenar*) are described as a subject (a manuscript), the contents of autograph albums and their structure are described. Also the types of entries (text messages) and the central theme are described and analyzed. Autograph album (*spomenar*) as a genre has two dimensions: its material appearance – autograph album as an item, a manuscript, and autograph album as a text, a memorial text-entry. The main interest of this paper is to analyze its textual realization. Autograph albums are observed within the poetics of the folk literature, and the analysis shows their affiliation to the folk culture reflected in the text and the role and status of the author. Autograph albums are a starting point in describing and problematizing the relationship between the folk and the popular. They open mentioned issues of the writer's relation to the text, the question of the aesthetic relevance of the text and how folk and popular connect, how they meet also how they represent a different understanding of the world.

Keywords: autograph album, folk poetry, folk literature (poetics), popular culture